

1969

УКРАЇНСЬКА ВІЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК

Серія: Медична. Медичний Збірник I — ч. 2.

Н. Т. ОСАДЧА-ЯНАТА

ЛІКАРСЬКІ РОСЛИНИ, ЩО ЇХ УЖИВАЄ
НАСЕЛЕННЯ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ
УКРАЇНИ В НАРОДНІЙ МЕДИЦИНІ

Накладом Т-ва Прихильників УВАН

Авгсбург

1949

100
Н. Т. ОСАДЧА-ЯНАТА

ЛІКАРСЬКІ РОСЛИНИ, ЩО ЇХ УЖИВАЄ
НАСЕЛЕННЯ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ
В НАРОДНІЙ МЕДИЦИНІ

Загальне число
видань УВАН 47

1. ВСТУП

Загальне число лікарських рослин в усіх країнах, що їх нарахують деякі автори в різні часи, досягає до 12.000 видів; в теперішні часи в медичинській практиці використовують 200—250 видів (33).

Число цих рослин з часом міняється — то меншає, то знову більшає.

Спочатку медицина використовувала на лікування лікарські рослини переважно у вигляді виварів, настоїв, мастей, олій. Пізніше почали вживати етерові олії, що їх виділяли вже за середніх віків; так, етерова олія з розмайрину лікарського (*Rosmarinus officinalis* L.) була здобута в XIV столітті (42).

В XIX столітті багато було зроблено в ділянці хемічних аналізів лікарських рослин.

Початок XIX століття характеризується в царині хемії відкриттям низки алькалоїдів: із кори *Cinchona* sp. (хінового дерева, хіновця) виділено алькалоїд хінін, з *Parawer somniferum* L. (мака опійного), з продукту його опія — алькалоїд морфін, кодеїн, з листків *Nuoscyamus niger* L. (блекоти чорної) виділено алькалоїд гіясціамін, а потім і решту алькалоїдів групи атропіну (36).

У 60-тих роках того ж століття, під час розквіту синтетичної органічної хемії, медицина мало цікавиться лікарськими рослинами.

Але з 1890 року знову помічається збільшений інтерес до вивчення нових рослинних засобів і до поглибленого дослідження вже відомих видів лікарських рослин (33).

Зокрема, протягом останніх 10—20 років нашого століття в Німеччині, Франції, Англії, Італії, Японії медицина та хемія вивчають терапевтично та хемічно нові об'єкти лікарських рослин.

Під час 1-ої світової війни Німеччина замість *Hydrastis canadensis* L., імпортного канадського жовтого кореня, почала вживати, як кровоспинний засіб, *Capsella bursa pastoris* (L.) Moench. (грицики, калиточник); ця рослина часто трапляється на Україні і в Німеччині, як бур'ян.

Щоб уникнути використання в медичинській практиці хемічних препаратів, в університетських клініках в Ерлангені та Марбурзі були проведені в роки останньої війни спроби лікування ран у роті після складних операцій обличчя екстрактами з рослин. На лікування вживали *Arnica montana* L. (скусівник, арніка), *Calendula officinalis* L. (нагідки), *Hypericum perforatum* L. (заяча кривця, святоянське зілля). Ці спроби, за словами авторів, несподівано закінчилися надзвичайно добрими наслідками (40, 41).

У Франції після фармакологічного вивчення, яке дало успішні наслідки, введено в медицину *Anemone pulsatilla* L. (вовчий сон, сон-трава), як ліки для заспокоєння нервової системи (35). Ця рослина росте в нас на Україні по схилах та узліссях дуже рідко.

Рослина була відома ще Гіппократові та Плінієві. Гіппократ (V—IV вік до Р. Х.) радив уживати квіти цієї рослини для викликання *menses* і проти дифтеричної задухи. Пліній (I вік н. ери) згадує про рослину, як про засіб від головного болю та пропасниці.

Так само і в нас за останніх часів введено в медицину нові цінні рослини: *Polygonum hydropiper* L. (водяний перець), як кровоспинний засіб при жіночих, легeneвих, ниркових, носових, кишкових кровотечах, *Polygonum bistorta* L. (ракові шийки), як зв'язуючий засіб при шлунково-кишкових, легeneвих та інших захворюваннях, *Viburnum opulus* L. (калина) від застуди.

Трохи пізніше була введена в медицину *Peganum harmala* L. (гармала, ребрик, воночка) для лікування при ускладненнях від мозкової грипи та паралічу (38, 39).

Проблема вивчення нових лікарських засобів і поповнення ними асортименту наших лікарських рослин може йти різними шляхами.

Виявляти нові рослинні об'єкти можна перш за все вивченням родин та родів, що відомі вже своїми позитивними терапевтичними властивостями і які вже використовуються в медицині.

В цьому відношенні цікава, напр., родина *Liliaceae* (ліліювати), до якої належить *Convallaria majalis* L. (конвалія), родина *Solanaceae* (пасльонувати), серед яких є відомі *Atropa belladonna* L. (белядона), *Datura stramonium* L. (дурман звичайний, дивдерево), *Hyoscyamus niger* L. (блекота чорна, льюльок), родина *Malvaceae* (калачикувати), до якої належить *Althea officinalis* L. (проскурняк) та інші (1, 2).

Серед цих рослин слід шукати й інших видів, що, можливо, також мають цінні лікувальні властивості. Проте, виявляючи певні чинні речовини, не треба забувати того, що одні і ті самі речовини є специфічні не тільки для однієї родини, що іноді вони є в різних родин, прим.: гармін знаходимо в родинях *Malvaceae*, *Simploraceae*, *Zygophyllaceae*, *Malpigiaceae*, *Rubiaceae*, кодеїн — в *Liliaceae*, *Theaceae*, *Rubiaceae* (3).

З другого боку, чимале значення має вивчення рослинних засобів, що їх уживає місцеве населення в народній медицині.

Відомо, що багато наших цінних лікарських рослин було введено в наукову медицину з емпіричної народньої в результаті відповідної наукової перевірки, прим., *Convallaria majalis* L. (конвалія), *Adonis vernalis* L. (горицвіт весняний), *Ephedra distachya* L. (ефедра, савчак) (34).

Широке вживання деяких рослин для лікування одних і тих самих хвороб у багатьох місцевостях, іноді навіть у різних країнах, дає підставу передбачати деякі терапевтичні властивості і вимагає хемічного та фармакологічного вивчення для наукового обґрунтування та вживання в науковій медицині.

Так напр., *Lythrum salicaria* L. (плакун-трава, залізник) використовують на лікування шлункових хвороб в Україні, Сибірі та на Кавказі. Населення України в багатьох районах уживає *Geum urbanum* L. (гребінник звичайний) при пологах для поси-

лення перейм і при жіночих хворобах. Так само використовують рослину в Басарабії і в Росії (Ярославщина).

На лікування пропасниці в багатьох районах України вживають *Polygonum aviculare* L. (спориш звичайний). В Альжирі споришем також лікують пропасницю.

В деяких районах України на лікування кровотеч та для викликання мenses уживають *Dianthus deltoides* L. (гвоздики рябі). Так само використовують рослину в Росії (Тверська та Владімірська губ.).

Для вивчення засобів народної медицини ми збирали відомості про вживання рослин місцевої флори серед населення Правобережної України за певною програмою.

Виявлені рослини, що їх уживало населення на ліки, а іноді й тепер уживає, розподіляємо на групи за терапевтичною дією.

Так було виділено групи рослин, що ними лікують захворювання серця, органи травлення та дихання, нервову систему, від пропасниці, кровоспинні, на лікування ран, наривів тощо. Наводимо тут тільки найголовніші групи.

Особливо численною виявилася група кровоспинних та маткових засобів.

Деякі рослини, як *Sedum acre* L., *Sanguisorba officinalis* L., *Potentilla Anserina* L., *Stachys officinalis* (L.) Trev., віднесені нами до різних груп, бо їх уживає населення в різних місцях від різних хвороб, а іноді в тому самому місці від різних захворювань.

Серед наведених рослин своїм найширшим уживанням звертає увагу дуже розповсюджений на Правобережжі бур'ян *Delphinium consolida* L. (сокирки польові), що їх використовують у 59 селах, з них у 40 селах як кровоспинний засіб, а також для викликання мenses і вигнання плацент'я.

Широке вживання мають *Filipendula hexapetala* (L.) Gilib., *Potentilla alba* L., *Lythrum salicaria* L. — від плункових хвороб, *Lavatera thuringiaca* L. — при захворюваннях органів дихання, *Nymphaea alba* L. — при серцевих захворюваннях та ін.

2. ГРУПИ РОСЛИН ЗА ЇХ ТЕРАПЕВТИЧНОЮ ДІЄЮ

I. Група серцевих засобів

Medicaments for the heart.

Herz-Arzneimittel.

Р о д и н а ¹⁾	ЧЧ.в тексті	Назва рослини	Число сел. ²⁾ Уживання:	
			Від серце- вих хво- роб	Від інших хвороб
Liliaceae Ліліюваті	1	<i>Majanthemum bifolium</i> (L.) D. C. Веснівка дволиста	8	4
”	2	<i>Polygonatum officinale</i> (L.) All. Купина звичайна	2	13
”	3	<i>Polygonatum multiflorum</i> (L.) All. Купина рясноцвітна	4	—
Nymphaeaceae Лататтюваті	4	<i>Nymphaea alba</i> L. Латаття біле	10	25
”	5	<i>Nuphar luteum</i> (L.) Sm. Глечики жовті	7	13
Crassulaceae Товстолисті	6	<i>Sedum acre</i> L. Очиток гострий	8	14
Violaceae Фіялкуваті	7	<i>Viola hirta</i> L. Фіялка мохната	2	2
”	8	<i>Viola mirabilis</i> L. Фіялка дивовижна	6	3
”	9	<i>Viola epipsila</i> Ldb. Фіялка різнолиста	1	—
”	10	<i>Viola Riviniana</i> Rechb. Фіялка Рівніянська	1	1
Labiatae Губоцвіті	11	<i>Stachys officinalis</i> (L.) Trev. Буквиця	4	8
Solanaceae Пасльонуваті	12	<i>Nicandra physaloides</i> (L.) Gaerth. Городній хміль	3	2
Compositae Кошикоцвіті	13	<i>Cirsium rivulare</i> (Jacq.) Link. Осот прибережний	2	1

1. *Majanthemum bifolium* (L.) D. C. Веснівка дволиста; м.н. сердечник, горілочка, валер'ян. Родина Liliaceae (ліліюваті)³⁾.

Настоянка рослини з коренем, квітками та плодами є поширений засіб при захворюваннях серця в Кам'янець-Подільській, Житомирській та Вінницькій областях — райони Старокост., Полон., Славут., Хмельн., Лятич., Троян. (4)⁴⁾. В Гродненщині, в Перм-

¹⁾ Родини розміщені тут, як і в тексті, за системою Engler'a.

²⁾ Число сел подається за відомостями самого автора, який безпосередньо обслідував ці села.

³⁾ При латинських назвах рослин подаються українські літературні назви за словником ботанічної номенклатури (37); поруч зазначені місцеві назви (м.н.) рослин, які уживає місцеве населення цих районів.

⁴⁾ Джерела (4, 8), зазначені після районів, показують, що відомості про вживання рослин місцевим населенням на лікування одержані в різних адміністративних районах України, в селах під час експедицій, в яких безпосередньо брав участь автор.

При кожній рослині зазначено тільки найголовніше, на наш погляд, і найбільш поширене лікувальне вживання рослини; перелік усіх тих хвороб, від

щині та Вологодщині цією рослиною лікують від опухів і слабости в ногах (5).

Використовують рослину також як сечогінний засіб — Житом. р. (4), при хворобах шлунку — Полон. р. (4), при туберкульозі — Полон. р. (4), після пологів — Красил. р. (4).

2. Polygonatum officinale (L.) All. Купина лікарська; м. н. зубник, кукурудзка, натягач, ребро. Родина Liliaceae (ліліюваті).

Раніш уживали неофіційно в медицині корняк — від ломоти, ревматизму і покусів скаженими тваринами (5).

У Житомирській та Київській областях вивар рослини з корняками та листками вживають при захворюваннях серця — Чопов. р. (4), Черкас. р. (8). Лікують настоянкою з корняка та листків хворі зуби — рр. Красил., Літин. (4), Корсун. (8), парять при вивихах руки й ноги — Троян. р. (4), лікують нариви між пальцями — Чопов. р. (4), рани — Звениг. р. (8), жіночі хвороби — рр. Теофіп. (4), Звениг. (8).

Дуже поширене лікування горілчаною настоянкою від ревматизму — Харків. р. (4), Росія (5, 11), Галичина (7).

Корняки, листки та ягоди відомі як косметичні засоби (4).

Вивар рослини з корняком використовують як молокогінний засіб для корів — р.р. Житом., Брасл. (4).

3. Polygonatum multiflorum (L.) All. Купина рясноцвіта; м. н. зілля від задишки, зубник, ребро, адамів корінь. Родина Liliaceae (ліліюваті).

Горілчану настоянку з корняка або вивар рослини з корняка уживають при захворюваннях серця, від задишки, опухів рук і ніг — р.р. Хмельн. (4), Черкас. (8), зубного болю — Літин. р. (4), при хворих яснах — Комсом. р. (4), ломоти ніг — Брасл. р. (4).

4. Nymphaea alba L. Латаття біле, водяна лілія; м. н. момич білий, латаття, сплавник. Родина Nymphaeaceae (лататтюваті).

Корняк раніш уживали в Німеччині на ліки. На початку XIX віку латаття біле було виключене з офіційних рослин медицини (12).

В народній медицині широко вживають усі частини рослини. Вивар корняка або квіток приймають при серцевих захворюваннях — р.р. Манаст., Бабан., Улан., Красил., Славут., Старок., Гриців., Полон. (4), при набреску повік і ніг — р.р. Калин. (8), Балтськ., Черкас. (8), від задишки — Чигир. р. (4).

Фармакологічне вивчення (J. Modrakowski, 1934 — 1935 pp.) *Nymphaea alba L.* і *Nuphar luteum (L.) Sm.* виявило, що в квітках обох видів міститься глюкозид німфалін, що діє на серце і судини, аналогічно до дії *Digitalis* (наперстянки), що підтверджує вживання цих рослин у народній медицині при захворюваннях серця (13). Крім глюкозиду німфаліну в квітках *Nymphaea L.* був виявлений ще алькалоїд нуфарин, що діє на нервову систему (13).

Рослину використовують часто також від інших хвороб: жіночих кровотеч, туберкульози, шлункових хвороб, пропасниці, при ранах та ін. (4).

Яких населення вживає рослину, за браком місця, в цьому нарисові не вміщасмо.

Повний опис лікувальних властивостей рослин та їх уживання на Україні подасмо в працях (див. список літератури чч. 4, 8).

5. **Nuphar luteum** (L.) Sm. Глечики жовті; м. н. момич жовтий, латаття жовте. Родина Nymphaeaceae (лататтюваті). Рослину раніш уживали в медицині під назвою *Nymphaea lutea*. (5).

В народній медицині приймають вивар корняка або квіток при серцевих захворюваннях — р.р. Старок., Житом., Улан. (4), при опухах ніг — р.р. Бердич., Богус. (4).

Широко вживають корняки від хвороб шлунку та нирок, від застуди, при ранах (4).

6. **Sedum acre** L. Очиток гострий; м. н. очиток, розхідник. Родина Crassulaceae (товстолисті).

Раніш рослину використовували в медицині як протицинговий та сечогінний засіб (14).

У народній медицині в Кам'янець-Подільській, Житомирській, Вінницькій областях і в Басарабії рослину вживають від серцевих захворювань, опухів рук і ніг — р.р. Комсом., Улан., Бердич., Калин., Славут. (4), Балтськ., Котовськ. (8).

Очиток гострий відомий у Київській, Житомирській та Вінницькій областях як протипропасничий засіб (див. гр. III).

На Кавказі і в Росії рослину в свіжому та сухому стані використовують як проносний і блювотний засіб (10, 15), на Полтавщині — як сечогінний засіб (16); нею лікують також тверді нариви — Галичина (7), венеричні рани (16), падучу хворобу (17), застуду — р.р. Любач., Черкас. (8).

7. **Viola hirta** L. Фіялка мохната; м. н. фіялка, черевички. Родина Violaceae (фіялкуваті). Корняк має блювотні та проносні властивості (10, 16).

Вивар усієї рослини з корняком уживають при серцевих захворюваннях; в Україні — р.р. Бердич., Летич. (4), в Росії — Пермщина (5).

8. **Viola mirabilis** L. Фіялка дивовижна; м. н. фіялка, сердечник, зозулині черевички. Родина Violaceae (фіялкуваті). Корняк має проносні та блювотні властивості (10, 16).

У народній медицині в Кам'янець-Подільській, Житомирській, Київській та Вінницькій областях використовують вивар з цієї рослини (квітки, коріння, листки) при серцевих захворюваннях — р.р. Бердич., Комсом., Ляхів., Полов. (4), а також для заспокоєння, при нервових захворюваннях — Звениг. р. (8). Іноді рослиною лікують кашель — Літин. р. (4), венеричні хвороби — Бердич. р. (4).

9. **Viola epipsila** Ldb. Фіялка різнолиста; м. н. фіялка. Родина Violaceae (фіялкуваті).

У Вінницькій області виваром з усієї рослини лікують хвороби серця — Улан. р. (4).

10. **Viola Riviniana** Rehb. Фіялка Рівініянська; м. н. сердечник, золотушник. Родина Violaceae (фіялкуваті).

Настоянку квіток і листків приймають при болях у серці — Базал. р. (4).

11. **Stachys officinalis** (L.) Trev. Буквиця; м. н. бетоніка, буквиця, сердечник. Родина Labiatae (губоцвіті).

Раніш уживали неофіційно в медицині вивар листків при катарі дихальних шляхів, товчене зілля — як чихальний порошок (18) і як сечогінний засіб (10).

Древні грецькі та римські лікарі визнавали буквицю за дуже цінну лікарську рослину від багатьох хвороб (15).

У народній медицині в Житомирській, Київській та Вінницькій областях вивар з усієї рослини приймають при великому серцебитті та при пороках серця — р. р. Корост., Улан., Ладж. (4).

Широко вживають цю рослину від кашлю і болів у грудях — р. р. Троян., Житом., Чопов., від жіночих хвороб — Бабан. р. (4), ревматизму — Звениг. р. (8).

По інших місцевостях використовують рослину, переважно листки, при хворобах органів дихання (5, 17, 7).

12. *Nicandra physaloides* (L.) Gaertn. Городній хміль; м. н. сердечник, перелета. Родина Solanaceae (пасльонуваті).

Плоди мають сильні сечогінні властивості (5), їх уживають в Америці при нирковій камені (10).

В Кам'янець-Подільській, Житомирській та Вінницькій областях усю рослину з квітками або квітки та плоди у вигляді водяного вивару та спиртової настоянки вживають при захворюваннях серця — р. р. Корост., Манаст., Гриців (4).

Рослину розводять іноді для заміни хмелю (19).

13. *Cirsium rivulare* (Jacq.) Link. Осот прибережний; м. н. красноголовник, одкасник. Родина Compositae (кошикоцвітні).

У народній медицині в Житомирській області виваром рослини з корінням лікують захворювання серця — р. р. Корост., Житом. (4). У Корост. р. рослину вживають на ліки від шлункових хвороб (4).

II. Група кровоносних і маткових засобів
Styptic medicaments and medicaments against women's diseases.
Blutstillende Mittel und Arzneimittel für Frauenkrankheiten.

Родина	ч.в тексті	Назва рослини	Число сел.	
			Уживання:	
			Як крово- спинний та матко- вий засіб	Від інших хвороб
Equisetaceae Хвоцуваті	1	Equisetum arvense L. Сосонка польова	9	17
Polygonaceae Гречкуваті	2	Polygonum aviculare L. Спориш звичайний	6	25
Caryophyllaceae Гвоздикуваті	3	Dianthus deltoides L. Гвоздики рябі	2	—
"	4	Dianthus Borbasii Vand. Гвоздики темночервоні	1	—
Ranunculaceae Жовтцюваті	5	Delphinium consolida L. Сокирки польові	40	19
"	6	Paeonia officinalis L. Півонія лікарська	16	2
Papaveraceae Макуваті	7	Papaver rhoeas L. Мак — самосійка	2	4
Rosaceae Розовітні	8	Geum urbanum L. Гребінник звичайний	5	5
"	9	Filipendula ulmaria (L.) Maxim. Болотяна бузина	6	4
"	10	Sanguisorba officinalis L. Родовик звичайний	7	13
Leguminosae Стручкові	11	Trifolium strepens Crantz Хмелик польовий	3	8
"	12	Trifolium arvense L. Котики, конюшина польова	4	6
"	13	Trifolium repens L. Конюшина біла	16	3
"	14	Trifolium elegans Sawi. Конюшина шведська	2	1
"	15	Trifolium medium L. Конюшина середня	7	3
"	16	Trifolium alpestre L. Конюшина альпійська	3	1

1. **Equisetum arvense** L. Сосонка польова, хвоц польовий; м. н. сосонка польова, хвоц. Родина Equisetaceae (хвоцуваті). (Мал. 1)¹⁾.

У Німеччині та Швейцарії рослину відзначають як визнаний сечогінний засіб (20).

В Кам'янець-Подільській, Київській та Вінницькій областях вивар рослини використовують на лікування від різних кровотеч

¹⁾ Тут подається невелике число малюнків рослин, які, з огляду на їх застосування в народній лікувальній практиці, виявляються цікавими і заслуговують на дальше вивчення їх хемічних та терапевтичних властивостей.

— р.р. Христ., Хмельн., Полон. (4), від кровотеч у жінок — р.р. Брасл., Улан., Калин., Канів. (4); для викликання menses приймають міцну настоянку — Манаст. р. (4).

Вивар рослини приймають від шлункових хвороб, при катарі шлунку — р. р. Ладиж., Черкас., (4), від геморою—Бердич. (4), екземи — р. р. Бабан., Ладиж. (4), при хворобі нирок, як сечогінне — р. р. Христ. (4), Котов. (8), при туберкульозі — р.р. Богусл., Звениг. (4).

Лікування лікарем-хірургом п. Сімашем А. (Київ) геморою у багатьох хворих виваром з *Equisetum arvense* L. і *Origanum vulgare* L. (материнки) і спостереження над хворими протягом довгого часу дали позитивні наслідки (in lit.).

2. *Polygonum aviculare* L.

Спориш звичайний; м. н. спориш, шпориш, подорожник, гірчак пташиний. Родина Polygonaceae (гречкуваті).

Рослина здавна відома як кровоспинний засіб; ще Гіппократ, Фесал і Гален радили вживати її при кровотечах у жінок і при великих місячних (9).

В Київській та Вінницькій областях горілчану настоянку рослини або вивар приймають при великих кровотечах та великих menses, а також для викликання menses — р. р. Брасл., Вінниц., Корсун. (4) і в Басарабії — Балтськ. р. (8).

В інших районах України та Росії відоме вживання рослини від звичайного та кровавого проносу (9, 17, 4), від хвороб дихання — р. р. Звениг., Староб., (4), також Росія (5), кровохаркання (9.).

Заслуговує на увагу використання споришу звичайного від пропасниці — р. р. Меліт., Гайсин., Староб. (4), Савран., Черкас., Балтськ. (8).

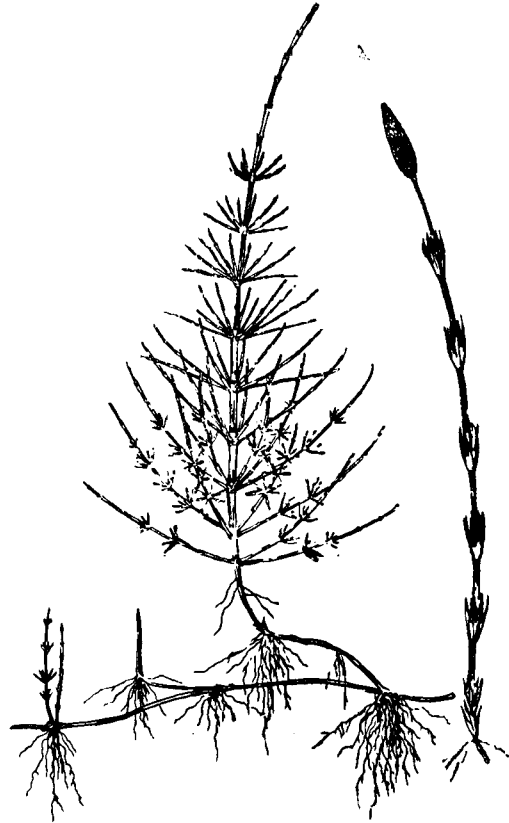
В Альжирі споришем звичайним лікують пропасницю (5).

3. *Dianthus deltoides* L. Гвоздики рябі; м. н. гвоздика, гвоздичка. Родина Caryophyllaceae (гвоздикуваті).

У народній медицині в Житомирській області вивар з усієї рослини вживають від кровотечі — Житом. р. (4), а також для викликання місячних — Троян. р. (4).

В Росії лікують нею жіночі кровотечі (9, 5) та гемороїні кровотечі (9).

4. *Dianthus Borbasii* Vand. Гвоздики темночервоні; м. н. зірки, пропуск, смілка. Родина Caryophyllaceae (гвоздикуваті).

Мал. 1. *Equisetum arvense* L.
Сосонка польова.

Вивар рослини приймають жінки для викликання місячих — р. р. Чопов. (4), Черкас. (8).

5. *Delphinium consolida* L. Сокирки польові; м. н. сокирки, косарики, косирки, серпики, серпоріз. Родина Ranunculaceae (жовтцюваті). (Мал. 2).

У 38 обслідуваних селах рослина відома, як засіб для припинення кровотеч, викликання місячних, для вигнання плацент'и — р. р. Христ., Троян., Бердич., Вінниц., Літин., Улан., Калин., Корост., Бабан., Комсом., Черкас., Батур., Троїцьк., Звениг., Любаш., Савран., Котов. (8).

Іноді рослину вживають як сечогінний засіб — р. р. Христ., Ладжж. (4) і як серцевий засіб — Христ. р. (4), при хворобах нирок — р. р. Корост., Троїцьк., Черкас., Балтськ. (8).

По інших місцевостях виваром з рослини або з одних квіток лікують задихку — Валк. р. (4), астму та конвульсійний кашель (10).

6. *Paeonia officinalis* L. Півонія лікарська; м. н. півонія, певонія, півник. Родина Ranunculaceae (жовтцюваті).

В народній медицині вивар з квіток, в рідких випадках вивар з кореня або настоянку з насіння приймають для викликання menses — р. р. Красил., Базал. Анноп., Троян., Бердич., Улан., (4), Котов., Балтськ., Звениг., Черкас., Канів., Батур. (8).

7. *Papaver rhoeas* L. Мак самосійка; м. н. мак польовий, мак. Родина Papaveraceae (макуваті).

Мал. 2. *Delphinium consolida* L.
Сокирки польові.

Пелюстки неофіційно вживають у медицині для виготовлення слизистих зборів і грудного чаю від кашлю (18).

У Вінницькій та Кам'янець-Подільській областях гарячий вивар з усієї рослини або з одних квіток приймають жінки для викликання menses — р. р. Полон., Хмельн. (4), а також для припинення кровотеч — Вінниц. р. (21).

8. *Geum urbanum* L. Гребінник звичайний; м. н. золотник, вовчуг, денник. Родина Rosaceae (розоцвіті). (Мал. 3).

Ще з часів Гіппократа, Діоскуріда і Плінія рослина відома як кровоспинний засіб і як ліки при кишково-шлункових захворюваннях (9).

Горілчану настоянку корняка або порошок з нього жінки

приймають при пологах для посилення перейм — р. р. Літин., Троян., Анан. (4) і при хворобах матки — Котов. р. (8).

В Ярославщині вивар корняка або горілчана настоянка відомі як засіб для посилення пологових перейм і для припинення кровотеч (9).

Іноді всю рослину використовують на ліки як серцевий засіб — Черкас. р. (4).

9. **Filipendula ulmaria** (L.) Maxim. Болотяна бузина; м. н. маточник, золотник, огірочник. Родина Rosaceae (розоцвіті).

На лікування в народній медицині йдуть квітки, корняки і зрідка листки.

Квітки мають потогінні (16, 22) і сечогінні властивості; їх з успіхом уживають у Швейцарії на лікування водянки (22).

На Кам'янець - Подільщині, Житомирщині, Вінниччині виваром корняка або горілчаною настоянкою лікують жіночі хвороби — р. р. Літин., Комсом., Улан., Вінниц., Житом. (4), зокрема жіночі кровотечі р. р. Улан., Вінниц. (4).

Так само і в Ярославщині вивар зілля корняка та квіток уживають від маткових кровотеч (9).

За спостереженням лікаря А. П. Левчука п'ять-шість прийнять вивару рослини (квіток, корняка, зілля) з годинними перервами припиняли великі кровотечі (9).

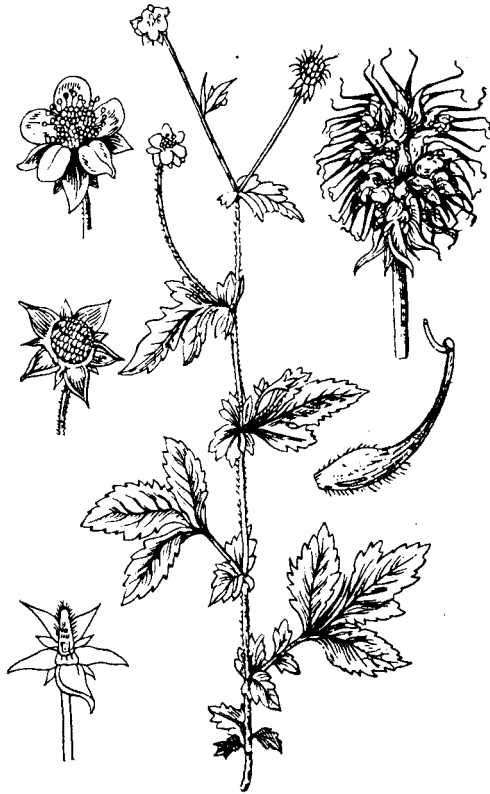
Виваром рослини, крім того, лікують задишку — Житом. р. (4), болі шлунку — Базал. р. (4), венеричні хвороби р. р. Київ. Житом. (4).

За кордоном рослину використовують у народній медицині на лікування геморою, протикишкових паразитів, при проносах, великих *menses*, кровохарканні, на лікування туберкульози та інш. (22).

10. **Sanguisorba officinalis** L. Родовик звичайний; м. н. чорнокорінь, бедринець жіночий, кривавник, калган. Родина Rosaceae (розоцвіті).

Корняк раніш уживали в медицині як зв'язуючий і закріплюючий засіб при геморойних і менструальних кровотечах, при катарі легенів, при проносах (5).

У Чернігівській, Житомирській та Вінницькій областях вивар або горілчану настоянку з корняка уживають при жіночих

Мал. 3. *Geum urbanum* L.
Гребітник звичайний.

кровотечах — р. р. Комсом., Улан., Чопов., Калин. (4), від жіночих хвороб — Батур. р. (8).

В Сибіру та Саратовщині настоянку з корняка використовують на ліки при великих кровотечах (5, 6).

11. **Trifolium strepens** Crantz. — **T. agrarium** auct. fl. ucr. Хмелик польовий; м. н. конюшинка, конюшина, польовий хмілюк, конюшник від жовтяниці. Родина Leguminosae (стручкові).

На Житомирщині виваром зілля лікують великі довготривалі кровотечі — Чопов. р. (4), і вживають для викликання menses — Троян. р. (4).

Вивар зілля використовують ще на лікування жовтяниці — р. р. Корост., Чопов. (4), кашля — Берд. р. (4).

12. **Trifolium arvense** L. Котики, конюшина польова; м. н. котики, коточки, огірочки. Родина Leguminosae (стручкові).

На Вінниччині та Київщині виваром рослини лікують великі кровотечі у жінок — р. р. Літин., Київ. (4); уживають на ліки під час пологів, коли не відходить placenta — Калин. р. (4). Використовують також на ліки від проносу, катару шлунку, коліту — р. р. Заслав., Літин., Москов. (4).

13. **Trifolium repens** L. Конюшина біла; м. н. конюшина біла, біла орішина. Родина Leguminosae (стручкові).

Квітки раніш уживали в медицині. Висушені суцвіття відправляють за кордон, де їх уживають від ломоти та астми (23).

В Україні вивар квіток або всієї рослини є відомий засіб, що його вживають на ліки при великих кровотечах — р. р. Корост., Улан., Житом. (4) і для викликання menses — р. р. Корост., Чопов., Полон. (4), Троїцьк., Савран. (8). По багатьох районах настоянкою з квіток лікують уплави — р. р. Корост., Житом., Літин., Летич. (4); в інших місцевостях рослину вживають також на лікування жіночих хвороб — Пермщина (5); Сибір (6).

14. **Trifolium elegans** Savi. Конюшина шведська; м. н. конюшина рожева. Родина Leguminosae (стручкові).

Вивар квіток вживають для викликання menses — Летичівський р. (4).

15. **Trifolium medium** L. Конюшина середня; м. н. червона конюшина, червона лісова конюшина, кливорот. Родина Leguminosae (стручкові).

В народній медицині вивар рослини приймають для викликання menses — р. р. Летич., Бердич., Хмельн. (4), Анан. (8), від великих кровотеч — Балтськ. (8).

16. **Trifolium alpestre** L. Конюшина альпійська; м. н. червона конюшина, горішина, трилистник. Родина Leguminosae (стручкові).

Вивар верхків рослини з квітками вживають при великих жіночих кровотечах — в. р. Полон., Ляхів. (4).

III. Група протипропасничних засобів

Medicaments against fever.

Arzneimittel gegen Fieber.

Родина	чч. в тексті	Назва рослин	Число сел. Уживання:	
			Від про- пасниць	Від інших хвороб
Amaryllidaceae Маріялькуваті	1	Narcissus sp. Нарцис	2	2
Ranunculaceae Жовтцюваті	2	Ranunculus acris L. Жовтець гострий	3	3
"		Ranunculus repens L. Жовтець повзул	1	2
"		Ranunculus sceleratus L. Жовтець отруйний	1	—
"		Ranunculus pseudobulbosus Жовтець неправдиво-бульбистий	1	—
Cruciferae Хрестоцвіті	3	Lepidium ruderale L. Вонючка	18	8
Crassulaceae Товстолисті	4	Sedum acre L. Очиток гострий	7	14
Saxifragaceae Ломіюваті	5	Parnassia palustris L. Білозір	6	—
Umbelliferae Окружкові	6	Peucedanum cervaria (L.) Cuss. Смодь оленяча	2	1
"	7	Pimpinella saxifraga L. Бедринець звичайний	5	5

1. **Narcissus sp.** Нарцис; м. н. нарцис, нарцизи, марцизи. Родина Amaryllidaceae (маріялькуваті). Культивують як декоративну рослину по квітниках.

Бивар з квіток або з сухої цибулини, а також свіжу розтерту цибулину вживають від малярії — р.р. Комсом., Бердич. (4).

2. **Ranunculus acris L.** Жовтець гострий; м. н. ложечки, жовток, зілля від лихорадки. Родина Ranunculaceae (жовтцюваті). Отруйна рослина.

Розтерті квітки прикладають від малярії у вугляді гірчичника на спину або до пульсу, від чого утворюється пухир, пізніше рана, і через деякий час, за словами населення, малярія проходить — р.р. Улан., Староб., Черкас., Богусл., Звениг. (8).

В Росії цей вид та інші у свіжому стані використовують, замість шпанської мушки, для утворення наливів — Смолен. (5), для натирання при „ломах і болях“ — Тверськ. (5).

Інші види *Ranunculus*, як *R. repens L.*, *R. sceleratus L.*, *R. flammula L.*, *R. linqua L.*, *R. pseudobulbosus Schur.*, так само вживають від маларії, прив'язуючи товчені квітки або листки до п'ясти рук (живчика) під час нападу, і тримають їх, поки не утвориться пухир — р.р. Черкас., Анан. (8), (5, 15, 17, 24).

3. **Lepidium ruderale L.** Вонючка, хрінця клоповник; м. н. перчик, пропасник, вінички, вонюче зілля, цапове зілля. Родина Cruciferae (хрестоцвіті).

Настоянку з усієї рослини (з коренем) уживають від малярії не тільки на Кам'янець-Подільщині, Київщині і Винниччині — р.р. Бердич., Хмельн., Калин., Черкас., Богусл., Звениг., Корсун., Летич. (4), але й на Полтавщині (16), Курщині (18), Миколаївщині (4), Одещині (8), в Басарабії (8) і Сибіру (6).

4. **Sedum acre** L. Очиток гострий; м. н. очиток, розхідник. Родина Crassulaceae (товстолисті).

Рослина має гострий їдкий смак.

На Київщині, Житомирщині та Винниччині свіже товчене зілля приймають на воді або горілці від малярії під час нападу — р.р. Манаст., Калин., Житом., Улан., Черкас., Богусл., Звениг. (4), а також на Полтавщині (16).

Мал. 4. *Parnassia palustris* L.
Білозір.

5. **Parnassia palustris** L. Білозір; м. н. білозір, зорька, фрибрик. Родина Saxifragaceae (ломіюваті). (Мал. 4).

Рослину раніш уживали в медицині від хвороб очей, при болях у печінці, від проносу та як сечогінне (5).

Виваром рослини або горілчаною настоянкою лікують малярію на Житомирщині — р.р. Корост., Житом., Троян. (4) і в Басарабії — Котов. р.*)

6. **Peucedanum cervaria** (L.) Cuss. Смовдь оленяча; м. н. бобівник лісовий, бедран, порушник, сивий бальзак. Родина Umbelliferae (окружкові).

Корінь раніш уживали в медицині як сечогінний засіб підчас водянки (14).

Горілчану настоянку або вивар з усієї рослини приймають від малярії — р.р. Чопов., Бердич. (4). На Київщині коренем лікують хвороби шлунку — Манаст. р. (4).

7. **Pimpinella saxifraga** L. Бедринець звичайний; м. н. зілля від пропасниці, бедринець, бедрине

зілля, цап-зілля. Родина Umbelliferae (окружкові).

Рослина з давніх часів відома як лікарська; ще Пліній (I в. н. ери) згадує про неї як про відхаркувальний та сечогінний засоби (15).

На Житомирщині та Винниччині розповсюджене вживання кореня рослини або всієї рослини від малярії — у вигляді вивару або горілчаної настоянки — р.р. Брасл., Літин., Чопов., Бердич., Хмельн. (4).

По інших місцях Винниччини горілчану настоянку з кореня уживають від астми і задишки — Комсом. р. (4), що також відзначає лікар А. П. Левчук — Вологодщина Саратовщина (15).

*) Про це повідомив нас завідувач санітарної станції в м. Котовську.

IV. Група рослин, що їх уживають при нервових захворюваннях

Medicaments against nervous affection.

Arzneimittel gegen Nervenkrankheiten.

Родина	чч. в тексті	Назва рослин	Число сел. Уживання:	
			Від нервових захворювань	Від інших захворювань
Rosaceae Розоцвіті	1	Potentilla anserina L. Гусячі лапки	4	15
"	2	Potentilla argentea L. Червичник	4	12
Leguminosae Стручкові	3	Lathyrus niger (L.) Bernh. Чорнозілля	4	7
"	4	Lathyrus silvestris L. Горошок лісовий	1	2
Compositae Кошикоцвіті	5	Centaurea cyanus L. Волошка синя	4	8
"	6	Centaurea jacea L. Наголоватки	3	4

1. **Potentilla anserina L.** Гусячі лапки; м. н. гусячі лапки, золотник, біле зілля, спинки. Родина Rosaceae (розоцвіті). (Мал. 5).

Вивар зілля вживають для заспокоєння — Літин. р. (4), від падучої хвороби — Комсом. р. (4), як шлунковий засіб (див. V групу), від пропасниці — р.р. Вінниц., Ромен. (4).

У виварі із сумішки рослин: Clematis recta L. (ломонос), Potentilla anserina L. (гусячі лапки), Symphytum officinale L. (живокости, листків), Viburnum opulus (калини) парять голову при головному болю — Звениг. р. (8).

2. **Potentilla argentea L.** Червичник; м. н. сердечник, сіре зілля. Родина Rosaceae (розоцвіті).

Настоянку рослини з коренем приймають при нервових захворюваннях — Базал. р. (4).

У виварі рослини з коренем купують дітей від „сплишника“, дитячої хвороби — Корсун. р. (8). Для лікування головного болю вживають вивар рослини, як зовнішній і внутрішній засіб — р.р. Врадіїв., Балтєвк., Котов. (8).

Жінки приймають при обтяженнях після пологів вивар рослини Черкас. р. (8); від уплавів — Ляхів. р. (41); вивар із су-

Мал. 5. Potentilla anserina L.
Гусячі лапки.

мішки рослини *Potentilla argentea* L. (червичник) і *Polygonum aviculare* L. (спориша звичайного) — для припинення великих кровотеч — Балтськ. р. (8).

3. ***Lathyrus niger*** (L.) Bernh. Чорнозілля; м. н. чорне зілля, горошок чорний, лакричник, грудний чай. Родина Leguminosae (стручкові).

Уживають зілля при головному болю і від епілепсії — р.р. Бердич. (4), Балтськ. (8); як заспокійливе — Котов. р. (8).

На Полтавщині (16) і Київщині (4) лікують ним маткові кровотечі.

4. ***Lathyrus silvestris*** L. Горошок лісовий; м. н. коси, горошок журавлиний, горох журавлиний. Родина Leguminosae (стручкові).

Вивар уживають для заспокоєння від переляку та запаморочки — Чопов. р. (4); від головного болю — Полон. р. (4).

За даними Анненкова в Росії лікують цією рослиною падучу хворобу (5).

5. ***Centaurea cyanus*** L. Волошка синя; м. н. волошки, паталошка, патлачок. Родина Compositae (кошикоцвіті).

Вивар зілля вживають для заспокоєння при хвилюванні — р.р. Корост., Чопов., Старок., Полон. (4); вживають його і при головному болю — Полон. р. (4).

6. ***Centaurea jacea*** L. Наголоватки; м. н. перелесник, волошки берегові. Родина Compositae (кошикоцвіті).

Виваром зілля лікують нервові захворювання — Житом. р. (4), також головні болю — Анноп. р. (4).

V. Група шлункових засобів

Medicaments against stomach and bowels diseases.

Arzneimittel gegen Magen- und Darmkrankheiten.

Родина	чч. в тексті	Назва рослин	Число сел. Уживання:	
			Від шлункових хвороб	Від інших хвороб
Iridaceae	1	<i>Iris pseudacorus</i> L.	2	1
Півникувати		Півники болотяні		
Polygonaceae	2	<i>Rumex confertus</i> Willd.	13	7
Гречкувати		Щавель купчастий		
”	3	<i>Rumex hydrolapathum</i> Huds.	5	3
”		Щавель прибережний		
”	4	<i>Rumex crispus</i>	6	5
”		Щавель кучерявий		
Rosaceae	5	<i>Potentilla anserina</i> L.	4	18
Розоцвіті		Гусячі лапки		
”	6	<i>Potentilla alba</i> L.	14	18
”		Лапчатка біла		
”	7	<i>Filipendula hexapetala</i> (L.) Gilib.	26	17
”		Гадючник		
”	8	<i>Sanguisorba officinalis</i> L.	10	10
”		Родовик звичайний		
Lythraceae	9	<i>Lythrum salicaria</i> L.	11	18
Плакунувати		Плакун-трава		
Umbelliferae	10	<i>Laserpitium latifolium</i> L.	20	6
Окружкові		Стародуб широколистий		
Compositae	11	<i>Inula britannica</i> L.	6	10
Кошикоцвіті		Заболоточник		

1. ***Iris pseudacorus* L.** Півники болотяні, півники жовті; м. н. півники, корпус, різак, калган, буряк. Родина Iridaceae (півникувати). Отруйна рослина, корняки та квітки мають проносні та блювотні властивості (10).

Вивар корняка або горілчану настоянку вживають від дисентерії — Вінниц. р. (4) і при катарі шлунку — Бердич. р. (4).

2. ***Rumex confertus* Willd.** Щавель купчастий; м. н. щавель кінський, щавій кінський, щавель береговий, квасець кінський. Родина Polygonaceae (гречкувати).

Вивар кореня або насіння приймають від звичайного та кривавого проносу і при катарі шлунку — р.р. Житом., Бердич., Бабан., Троян. (4), Батур. (8), Дубов'яз. (24), Савран. (8).

На Криворіжжі та Старобільщині (4) коренем так само лікують проноси та хвороби шлунку.

Крім того, поширене лікування коренем лишайв — р.р. Полон., Хмельн. (4), екземи — Богусл. р. (8), венеричних хвороб — Черкас. р. (8).

3. ***Rumex hydrolapathum* Huds.** Щавель прибережний; м. н. щавель болотяний, щавель кінський, буряковий корінь. Родина Polygonaceae (гречкувати).

Вивар кореня широко використовує населення багатьох районів при шлункових захворюваннях, дисентерії та інш. — р.р. Корост., Чопов., Житом., Троян. (4).

4. **Rumex crispus** L. Щавель кучерявий; м. н. щавель кінський, шавій кінський, щавель береговий. Родина Polygonaceae (гречкуваті).

Виваром з усієї рослини лікують шлункові хвороби і звичайний та кривавий пронос — р.р. Ладж., Улан., Манаст. (4), Балтськ., Звениг. (8).

5. **Potentilla anserina** L. Гусячі лапки; м. н. гусячі лапки, золотник, біле зілля, спинки. Родина Rosaceae (розоцвіті).

Вивар з усієї рослини вживають при проносах — р.р. Анноц., Корост. (4) і шлункових хворобах — Чопов. р. (4), див. групу IV.

Новими дослідженнями, переведеними в Німеччині над тваринами, в рослині виявлено перш за все антиспазматичну дію на пілорус і на матку, а також в області тонких і товстих кишок (30).

На підставі цього вивчення рослину введено в лікарську практику (30).

Мал. 6. *Potentilla alba* L.
Лапчатка біла.

6. **Potentilla alba** L. Лапчатка біла; м. н. п'ятипальник, п'ятирник, п'ятисильник, п'ятирик. Родина Rosaceae (розоцвіті) (мал. 6).

Виваром рослини з корняком або самого корняка лікують шлункові захворювання і проноси — р.р. Корост., Комсом., Троян., Бердич., Анноц., Базал., Манаст., Брасл. (4), Черкаськ. (8).

Вивар із рослини або горілчану настоянку з корняка приймають при жіночих хворобах — р.р. Бердич., Летич. (4), Балтськ., Савран. (8), при астмі — Калин. р. (4), туберкульозі — Канів. р. (8) та інш.

7. **Filipendula hexapetala** (L.) Gilib. Гадючник; м. н. балабани, балабончики, талабан, починочки. Родина Rosaceae (розоцвіті) (мал. 7).

Вивар рослини або горілчану настоянку з корняка широко вживають при шлункових хворобах і для апетиту — р.р. Троян., Бердич., Житом., Ладж., Чопов., Красил., Базал., Полон., Ляхів., Гриців., Анноц., Славут. (4), Батур., Черкаськ., Савран. (8).

Всю рослину або корняк використовують на ліки при хворобах серця — р.р. Брасл., Корост. (4), Дубов'яз. (24), як сечогінний засіб, при ниркових хворобах — на Кавказі (10), Дубов'яз. р. (24), при маткових хворобах — р.р. Летич., Вінниц. (4), Звениг. (8).

8. **Sanguisorba officinalis** L. Родовик звичайний; м. н. чорнокорінь, бедринець жіночий, кривавник, калган. Родина Rosaceae (розоцвіті) (див. групу II).

У Кам'янець-Подільській, Житомирській, Сумській та Вінницькій областях уживають рослину з корняком від проносу, блювоти, болів у животі — р.р. Бердич., Чопов., Комсом., Анноп., Гриців., Базал., Полон. (4), Батур. (8).

Таке саме вживання має рослина в Росії (11) і в Галичині (7).

9. **Lythrum salicaria** L.

Плакун-трава, залізняк; м. н. залізняк, васильки берегові, плакун-трава, зюзник. Родина Lythraceae (плакунуваті).

Рослина містить чинбові речовини і вживають її, як сильно зв'язуючий і ранозагойливий засіб — Кавказ (10). Корені йдуть на чинбу (10).

Ще Діоскорід (I в.н.е.) радив уживати рослину при кровохарканні і проносах (31).

В Кам'янець-Подільській, Житомирській та Київській областях рослину вживають як внутрішній та зовнішній засоби (ванни) від звичайного та кривавого проносу — р.р. Полон., Гриців., Чопов., Комсом., Житом., Хмельн., Бердич. (4), Черкаськ. (8).

На Кавказі (10), в Сибіру (6) і в Галичині (7) так само лікують рослиною шлункові хвороби.

В Німеччині і Франції рослину визнають за хороший лікувальний засіб при проносах і зокрема бактерійних (31).

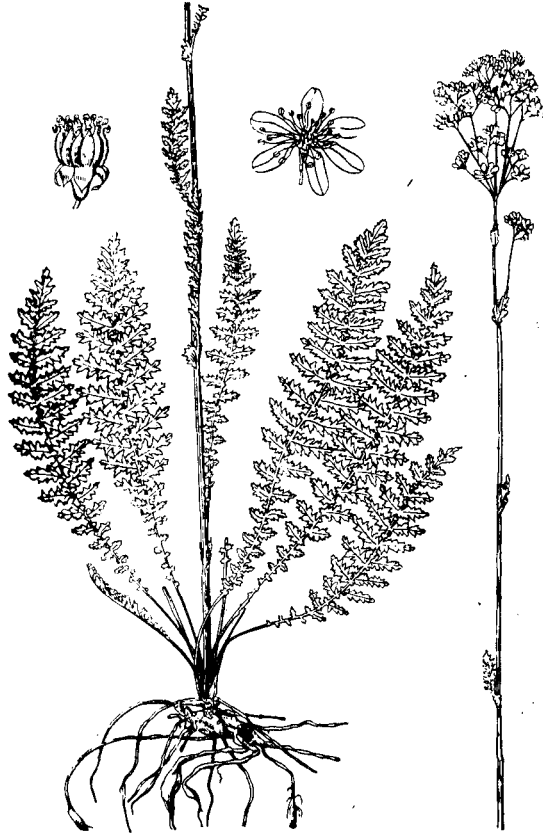
10. **Laserpitium latifolium** L. Стародуб широколистий; м. н. стародуб, зенгель. Родина Umbelliferae (окружкові).

Корінь раніш уживали в медицині як засіб, що скріплює шлунок, як сечогінне (5) і від пропасниці (17).

Горілочна настоянка кореня має широке використання як ліки при шлункових захворюваннях — р.р. Корост., Житом., Троян., Бердич., Улан., Комсом., Калин., Гриців., Полон., Базал., Красил. (4).

11. **Inula britannica** L. Заболоточник; м. н. арника, бабишник, Іван-зілля. Родина Compositae (кошикоцвіті).

Вивар усієї рослини з коренем уживають при кривавих проносах, дисентерії, болях у животі — р.р. Анноп., Полон., Житом., Троян. (4).

Мал. 7. *Filipendula hexapetala* (L.) Gilib.
Гадючник.

VI. Група засобів, що їх уживають при хворобах органів дихання.

Medicaments against diseases of the breathing.

Arzneimittel gegen Krankheiten der Atmungsorgane.

Родина	чч. в тексті	Назва рослин	Число сел. Уживання:	
			Від хвороб органів дихання	Від інших хвороб
Urticaceae Кропивуваті	1	<i>Urtica urens</i> L. Кропива-жигавка	11	7
”	2	<i>Urtica dioica</i> L. Кропива велика	9	12
Rosaceae Розоцвіті	3	<i>Crataegus kurtostyla</i> Fingerh. Глід зігнутостовпиковий	11	5
”	4	<i>Crataegus monogyna</i> Jacq. Глід одноматочковий	8	1
Malvaceae Калачикуваті	5	<i>Lavatera thuringiaca</i> L. Собача рожа	12	16

1. ***Urtica urens* L.** Кропива-жигавка; м.н. кропива дрібненька, кропивка, жижавка; жигалка. Родина Urticaceae (кропивуваті).

За кордоном зілля вживали як кровоочищаючий засіб, насіння — як обволікаючий засіб, а також при розслабленнях та грудних хворобах (25); у Франції при лікуванні кропивою дають перевагу *Urtica urens* L. В народній медицині обслідуваних районів уживають настоянку рослини іноді з *Urtica dioica* L. (кропивою великою) від кашлю, туберкульози, горлових кровотеч — р.р. Летич., Вінниц., Бердич., Ляхів., Базал., Красил., (4), Звениг. (8).

Під час війни 1914 р. при задушенні газами з горілчаної настоянки корняка робили на горло компреси, також натирали груди і руки від кашлю — Судилк. р. (4).

Вивар зілля з квітками приймають жінки від великих кровотеч — р.р. Старок., Хмельн. (4).

2. ***Urtica dioica* L.** Кропива велика; м.н. кропива, кропива велика, кропива жалка, жигалка. Родина Urticaceae (кропивуваті).

Лікивальні властивості кропиви великої були відомі вже римлянам; вони радили робити *urticatio* кропивою при паралічах, невралгії, ревматизмі (26). Пізніше почали вживати в медицині свіжі та сухі надземні частини. Зрідка використовували корняк і насіння.

За кордоном широко вживають *Urtica dioica* L. і *U. urens* L.

В Німеччині б'ють свіжою кропивою при паралічі, невралгії, ревматизмі, зупинці *menses* (27); емульсію з насінням, настоянку квіток та верхівок приймають при проносах і болях у животі (26).

У Франції вживають спиртову настоянку при опеченнях, екстракт кропиви — при застарілих лишаях, екземі, проказі, малярії (26).

У Німеччині та Франції використовують настоянку рослини як сечогінний і кровоспинний засіб при носових та маткових кровотечах і при кровохарканні (26).

В народній медицині Кам'янець-Подільської, Київської та Вінницької областях настоянку рослини з корняком або з самого насіння вживають від туберкульози — р.р. Летич., Анан. (4), від кашлю — Анноп. р. (4), від застуди — р.р. Черкаськ., Канів., Корсун., Звениг., Савран. (8).

Свіжий сік рослини вживають при геморойних кровотечах — Вінниц. р. (4), для припинення кровотеч і при грудному болі (27, 28).

В Пермщині і Псковщині рослину вживають від кривавого проносу й кровохаркання (9).

В Сибіру й на Кавказі листки йдуть на ліки при запаленні легенів (10). В Ярославщині настоянкою рослини або насіння лікують болі в грудях, кровохаркання з легенів, геморойні і маткові кровотечі (9).

Корняк кропиви великої використовують як серцевий засіб (26).

Дуже широко вживають у народній медицині *urticatio* при паралічах (16), невралгії (26), ревматизмі (4, 17, 26), застуді (4, 6).

3. ***Crataegus kyrtostyla*** Fingerh. Глід зігнуто-стовпиковий; м. н. глід. Родина Rosaceae (розоцвіті).

У народній медицині настоянку з квіток, з кореня, іноді з листків і гілок уживають від кашлю та застуди — р.р. Бердич. (4), Савран., Анан., Черкаськ., Звениг. (8).

4. ***Crataegus monogyna*** Jacq. Глід одноматочковий; м. н. глід. Родина Rosaceae (розоцвіті).

Рослину вживають так само, як і попередній вид, від застуди і кашлю — р.р. Летич., Брасл. (4), Любаш., Корсун. (8); від кашлю — р.р. Троїцьк., Савран., Балтськ. (8).

5. ***Lavatera thuringiaca*** L. Соба́ча рожа; м. н. собака рожа, рожа польова, алтейний корінь. Родина Malvaceae (калачикуваті). (Мал. 8).

У Кам'янець-Подільській, Житомирській, Вінницькій та Сумській областях вивар рослини або квіток приймають від кашлю, застуди, туберкульози, хрипоти в грудях, катару горла — р.р. Бердич., Летич., Красил., Манаст. (4), Батур., Врадіїв., Звениг., Богусл., Канів., Черкаськ. (8).

На Полтавщині рослину теж використовують як заспокійливий засіб і при катарі дихальних шляхів (16).

По деяких районах вивар квіток уживають від жіночих кровотеч і для викликання місячних — р.р. Христ., Хмельн. (4), Анан., Балтск. (8).

Мал. 8. *Lavatera thuringiaca* L.
Соба́ча рожа.

За Анненковим рослина має такі самі властивості, як і *Althaea officinalis* L. (проскурняк), (5).

6. ***Stachys officinalis*** L. Б у к в и ц я; м. н. буквиця, сердечник, грудний чай. Родина Labiatae (губоцвіті), див. групу I.

* * *

Зазначені рослини, що їх уживає населення не тільки в Україні, але і в інших країнах, заслуговують на дальше вивчення їх з хемічного та фармакологічного боку, а, в разі позитивних наслідків, і на вивчення в клініках їх тарапевтичної дії.

В наведеній I-й групі звертають увагу рослини одного роду, що представлені кількома видами, напр., у I-й групі в роді *Viola* (фіялка) види *Viola hirta* L., *V. mirabilis* L., *V. epipsilla* Ledb., *V. Riviniana* Rchb. — всі вживаються при серцевих захворюваннях.

В II-й групі — рід *Dianthus* (гвоздики) — представлений *Dianthus deltoides* L. і *D. Borbasii* Vand., що вживаються виключно як кровоспинні засоби; також як і рід *Trifolium* (конюшина), представлений такими видами: *Trifolium strepens* Crantz., *T. arvense* L., *T. elegans* Savi, *T. medium* L., *T. alpestre* L., *T. repens* L.

В IV-й групі з роду *Lathyrus* (горошок) два види: *Lathyrus niger* (L.) Bernh. та *L. sivestris* L. і з роду *Centaurea* (волошки) *Centaurea cyanus* L. і *C. jacea* L. використовують при захворюваннях нервової системи.

В V-й групі рід *Rumex* (щавель) представлено трьома видами: *Rumex confertus* Willd., *R. hydrolapathum* Huds., *R. crispus* L.; рід *Potentilla* — 2 видами: *Potentilla anserina* L. і *P. alba* L., які вживаються при плункових хворобах.

В VI-й групі, в роді *Urtica* (кровопива) обидві *Urtica* - *U. urens* L. та *U. dioica* L. і в роді *Crataegus* (глід) *C. kyrtostyla* Fingerh. і *C. monogyna* Jacq. використовуються на ліки при хворобах органів дихання.

Види *Polygonatum officinale* All. і *P. multiflorum* (L.) All. (купина), як і *Maianthemum bifolium* (L.) D. C. (веснівка дволиста) вживають при захворюваннях серця; вони належать до родини Liliaceae (ліліюваті), до якої також належить і *Convallaria majalis* L. (конвалія, ландиш).

Уживання рослин близьких видів одного роду від одних і тих самих хвороб дає деякі підстави провести аналогію між спорідненістю близьких ботаніко-систематичних одиниць і однаковими лікувальними властивостями — з одного боку, і зв'язком щодо положення рослини в ботанічній системі і її хемізмом — з другого боку, що його встановив ще в 1854 році Friedrich Rochleder, а далі розвивали Іванов та Нілов (1, 2, 29).

3. ПОЯСНЕННЯ СКОРОЧЕНИХ НАЗОВ МІСЦЕВОСТЕЙ

Р а й о н и :		О б л а с т і :	
Анан.	—	Ананьївський	Басарабія
Анноп.	—	Аннопільський	Кам'янець-Подільська
Бабан.	—	Бабанський	Київська
Базал.	—	Базалійський	Кам'янець-Подільська
Балтськ.	—	Балтський	Басарабія
Батур.	—	Батуринський	Чернігівська
Бердич.	—	Бердичівський	Житомирська
Богусл.	—	Богуславський	Київська
Брасл.	—	Браславський	Вінницька
Валк.	—	Валківський	Харківська
Вінниц.	—	Вінницький	Вінницька
Врадіїв.	—	Врадівський	Одеська
Гайсин.	—	Гайсинський	Вінницька
Гриців.	—	Грицівський	Кам'янець-Подільська
Дубов'яз.	—	Дубов'язівський	Сумська
Житом.	—	Житомирський	Житомирська
Заслав.	—	Заславський	Кам'янець-Подільська
Звениг.	—	Звенигородський	Київська
Калин.	—	Калинівський	Вінницька
Канів.	—	Канівський	Київська
Київ.	—	Київський	"
Комсом.	—	Комсомольський	Вінницька
Корост.	—	Коростенський	Житомирська
Корсун.	—	Корсунський	Київська
Котов.	—	Котовський	Басарабія
Красил.	—	Красилівський	Кам'янець-Подільська
Ладиж.	—	Ладизинський	Вінницька
Летич.	—	Летичівський	Кам'янець-Подільська
Літин.	—	Літинський	" "
Любаш.	—	Любашівський	Одеська
Ляхів.	—	Ляхівецький	Кам'янець-Подільська
Манаст.	—	Манастирищенський	Вінницька
Меліт.	—	Мелітопільський	Запоріжська
Москов.	—	Московський	Росія
Полон.	—	Полонський	Кам'янець-Подільська
Савран.	—	Савранський	Одеська
Славут.	—	Славутський	Кам'янець-Подільська
Староб.	—	Старобільський	Ворошиловградська
Старок.	—	Старокостантинівський	Кам'янець-Подільська
Судилк.	—	Судилківський	" "
Теофіп.	—	Теофіпільський	" "
Троїцьк.	—	Троїцький	Одеська
Троян.	—	Троянівський	Житомирська
Улан.	—	Уланівський	Вінницька
Хмельн.	—	Хмельниківський	"
Христ.	—	Христинівський	Київська
Черкаськ.	—	Черкаський	"
Чигир.	—	Чигиринський	"
Чопов.	—	Чоповецький	Житомирська

4. СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. ИВАНОВ С. Л., проф. Главная задача исследования лекарственных растений и лекарственных веществ растительного происхождения. Сельское хозяйство и лесоводство. Петроград, 1916, январь, ст. 84-112
2. ИВАНОВ С. Л., проф. Природа жирных масел сем. губоцветных и их техническая пригодность. Юб. сборник „25 лет педагогич. и обществ. деятельности акад. Б. А. Келлера“. Изд. „Комуна“, Воронеж, ст. I-XIII + 1-400, ст. 113-124.
3. ОРЕХОВ А. П. Итоги ориентировочного обследования растений СССР на содержание алкалоидов. — „Хим.-фарм. промышленность“, 1934 г., No. 6, ст. 3-6, 1935 г., ст. 9-19.
4. ОСАДЧА Н. Дикі лікарські рослини України в офіційній і народній медицині. Монографія. Рукопис, 1939, ст. 498.
5. АННЕНКОВ Н. Ботанический словарь. СПб, II-е изд. 1878г., ст. I XXI + 1-645.
6. УТКИН Л. А. Народные лекарственные растения Сибири. Материалы к изучению народной медицины. — Гос. Научно-Техническое Издательство, Москва-Ленинград, 1931 г., ст. 1-104.
7. МЕЛЬНИК М. Українська номенклатура вищих рослин. — Збірник Мат. Прир. Лік. Секції Наук. Т-ва ім. Шевченка, т. XXII, Львів, 1922, ст. 1-356.
8. ОСАДЧА Н. Лікарські рослини України, їх розповсюдження і вживання в народній медицині. — Монографія. Рукопис, 1930-1937.
6. ЛЕВЧУК А. П. Кровоостанавливающие и маточные средства. Материалы к изучению народной медицины. — Изд. Научно-Технич. Управления ВСНХ, Труды Научно-Химико-Фармацевтического Ин-та, в. 15, Москва, 1927, ст. 1-81.
10. РОЛЛОВ А. Х. Дикорастущие растения Кавказа, их распространение, свойства и применения. — Изд. Кавк. Филоксерного Комитета, Тифлис, 1908, ст. IV + 599.
11. КРЕБЕЛЬ. Народная медицина и народные средства. — Москва, 1866.
12. ГРЮНИНГ В. К вопросу о химическом строении *Nymphaeaceae*. — Фармацевтический журнал, 1883.
13. MODRAKOWSKI Jerzy. Wykrycie alkaloidu, oddziałującego na układ nerwowy osrodkowy, w kwiatach grzybienia białego. (Gewinnung auf das Zentralnervensystem wirkenden Alkaloids aus den Blüten von *Nymphaea alba*). — Cracoviae 1935 No. 6, 539-548.
14. ТРАПП Ю. Руководство к фармакогнозии. — Изд. 2-е в 2-х томах СПб, Т. I, 1868, ст. I-XVIII + 1-572, т. II, 1869, ст. I-VII + 1-472.
15. ЛЕВЧУК А. П. Сердечные и мочегонные средства растительного происхождения. Материалы к изучению народной медицины. — Изд. Научно-Технического Управления ВСНХ, Москва, 1929, ст. 1-215.
16. АВГУСТИНОВИЧ Ф. М. О дикорастущих врачебных растениях Полтавской губ. — Труды Комитета при Унив. Св. Влад. для описания Губ. Киев. Учебн. Округа, Киев, 1853, ст. 1-91.

17. ГОРНИЦКИЙ К. С. Заметки об употреблении в народном быту некоторых дикорастущих и разводимых растений украинской флоры.—Тр. Общ. Исп. пр. при Харьк. Унив., Харьков, 1887, ст. I-VI + 1-250.
18. ВАРЛИХ В. Н., проф. Русские лекарственные растения. Атлас и ботаническое описание с указанием на врачебное применение, действие, соби́рание и культу́ру этих растений. — С. Петербург, Изд. Девриена. 1912, ст. XV + 525.
19. ЛАРИОНОВ Д. К. Использование лекарственных растений в крестьянском быту на Украине. — Труды по прикл. ботанике, генетике и селекции, 1931, т. XXV, вып. 4, ст. 249-256.
20. TSCHIRCH A. Drogen, welche Totalbumine (Antiegen) enthalten.
21. БЛОЗИР М. Рослини Мало-Кутищанського лісу Вінницької Округи. Труды С. Г. Ботаники, т. I, вип. 3, Харків, 1927, ст. 152-162.
22. KROEBER L. *Spiraea ulmaria*. Extractum florum spiraeae ulmariae fluidum. Pharmazeutische Zentralhalle, 1928.
23. БОРДЗІЛОВСЬКИЙ Є. І. Дикорослі лікарські рослини флори УССР. — УАН. Київ, 1935, ст. 172.
24. ОСАДЧА Н. До флори лікарських рослин Конотопщини. — Труды Прикладной Ботаники, т. II, Харків, 1928, ст. 267-278.
25. HALLIER F. Flora von Deutschland. — 5-e Auflage, Gera-Unterhans, 1879.
26. АЛЕКСЕЕВ К. И. Материалы к изучению фармакологии extracti foliorum urticae dioicae (водного экстракта листьев дудочной крапивы). — Диссертация на степень д-ра медицины. Харьков, 1913, ст. 1-208.
27. РЫТОВ Н. В. Русские лекарственные растения для хозяев и для преподавания. Т. I. Дикорастущие и возделываемые лекарственные растения. Петроград, 1918, ст. 1-256, т. II, Препараты, 1918, ст. 1-366.
28. МАРКОВИЧ Знахарки нового типа. Киевская Старина. 1891, т. XII ст. 426.
29. НИЛОВ В. И. Химическая изменчивость растений и ее значение в систематике и селекции. Социалистическое растениеводство, 1936, No. 11. — Труды по прикладной ботанике, генетике и селекции. Изд. Вс. Инст. Растениеводства, ст. 21-40.
30. WEISS R. F. Herba anserina, als Antispasmodicum. Huppokrates. 1938, S. 670.
31. MADAUS G. Lehrbuch der biologischen Heilmittel. Abteilung Heilpflanzen, Bd. II, Leipzig, 1938.

Додаткова література.

32. ИВАНОВ С. Л. Климаты земного шара и химическая деятельность человека. — Журнал прикладной химии. 1927. т. 6.
33. ЛЬВОВ Н. А, Лекарственные растения. Большая Медицинская Энциклопедия. — Москва, 1930, т. 15, ст. 643-667.
34. ШЕСТОПАЛ Б. А. Русские народные средства в медицине. — Фармацевтический Вестник, Москва, 1900, No. 19, 22, 23, 24, 25.
35. La pharmacologie de l'*Anemone pulsatilla*. La presse medicale. 1936. 74, 1444.
36. МЕНЬЕ История медицины. Перевод с франц. д-ра И. А. Оксенова. Москва-Ленинград, 1926, Госиздат, ст. 1-322.
37. Словник ботаничної номенклатури. Українська Академія Наук. Інститут Української Наукової Мови. Держ. Вид. Укр.. 1928, ст. 313.

38. ОСАДЧА Н. Про гармалу *Peganum harmala* L. на Україні та використання її, як лікарської рослини. — Вісник Прикл. Ботаники, в. 1, Харків, 1930, ст. 98-106.
39. РОЗЕНФЕЛЬД А. Нове про алкалоїд гармін та здобування його з кореня *Peganum harmala* L. — Вісник Прикладної Ботаники, в. 1, Харків, 1930, ст. 106-109.
40. HAUBERRISSER Über die Beeinflussung der Wundheilung durch Pflanzenauszüge. Hippokrates, 1940, H. 17, S. 393-400.
41. LAUBER H. Experimentelle Untersuchungen über die Wundheilung und ihre Bedeutung für die Klinik. Hippokrates, 1940, H. 20, S. 44-165.
42. БЕКЕТОВСКИЙ Д. Лекарственные растения, их культура и сбор. — Ленинград, 1926, Издательство „Мысль“, ст. 182.
43. HEGI G. Illustrierte Flora von Mitteleuropa. München, 1908/31.
-

5. ПОКАЗНИК ЛАТИНСЬКИХ НАЗОВ РОСЛИН

- Adonis vernalis* L.
Althaea officinalis L.
 Amaryllidaceae
Anemone pulsatilla L.
Atropa belladonna L.
- Capsella bursa pastoris* (L.) Moench.
 Caryophyllaceae
Centaurea
Centaurea cyanus L.
Centaurea jacea L.
Cinchona sp.
Clematis recta L.
 Compositae
Conoallaria majalis L.
 Crassulaceae
Crataegus
Crataegus hirtostyla Fingerh.
Crataegus monogyna Jacq.
 Cruciferae
- Datura stramonium* L.
Delphinium consolida L.
Dianthus
Dianthus Borbasii Vand.
Dianthus deltoides L.
- Ephedra distachya* L.
Equisetum arvense L.
 Equisetaceae
Filipendula hexapetala (L.) Gilib
Filipendula ulmaria (L.) Maxim.
- Geum urbanum* L.
- Hydrastis canadensis* L.
Hyoscyamus niger L.
- Inula britannica* L.
 Iridaceae
Iris pseudacorus L.
- Labiatae
Laserpitium latifolium L.
Lathyrus
- Lathyrus niger* (L.) Bernh.
Lathyrus silvestris L.
Lavatera thuringiaca L.
- Leguminosae
Lepidium ruderales L.
 Liliaceae
 Lythraceae
Lythrum salicaria L.
- Majanthemum bifolium* (L.) D. C.
 Malpigiaceae
 Malvaceae
- Narcissus* sp.
Nuphar luteum (L.) Sm.
Nymphaea alba L.
 Nymphaeaceae
- Origanum vulgare* L.
- Paeonia officinalis* L.
Papaver rhoeas L.
Papaver somniferum L.
 Papaveraceae
Parnassia palustris L.
Peganum harmala L.
Peucedanum cerbaria (L.) Cuss.
Polygonatum multiflorum (L.) All.
Polygonatum officinale (L.) All.
 Polygonaceae
Polygonum aviculare L.
Polygonum hydropiper L.
Potentilla
Potentilla alba L.
Potentilla anserina L.
Potentilla argentea L.
- Ranunculus acer* L.
Ranunculus flammula L.
Ranunculus Linqua L.
Ranunculus pseudobulbosus Schur.
Ranunculus repens L.
Ranunculus sceleratus L.
 Ranunculaceae

Rosaceae
Rosmarinus officinalis L.
Rubiaceae
Rumex
Rumex confertus Willd.
Rumex crispus L.
Rumex hydrolapathum Huds.

Sanguisorba officinalis L.
Saxifragaceae
Stachys officinalis (L.) Trev.
Symphytum officinale L.

Theaceae
Trifolium
Trifolium argarium auct fl. ucr.
Trifolium alpestre L.
Trifolium arvense L.
Trifolium elegans Saoi

Trifolium medium L.
Trifolium repens L.
Trifolium strepens Crantz.

Umbelliferae
Urtica
Urtica dioica L.
Urtica urens L.
Urticaceae

Viburnum opulus L.
Viola
Viola hirta L.
Viola epipsila Ledb.
Viola mirabilis L.
Viola Roiniana Rchb.
Violaceae

Zygophyllaceae.

6. ПОКАЗНИК УКРАЇНСЬКИХ НАЗОВ РОСЛИН

Адамів корінь
Алтейний корінь
Арника

Бабишник
Балабани
Балабончики
Бальзак сивий
Бедран
Бедринець жіночий
Беядона
Білозір
Біла орішина
Біле зілля
Блекота
Блекота чорна
Бобівник лісовий
Болотяна бузина
Буквиця
Буряк
Буряковий корінь

Валер'ян
Васильки берегові
Веснівка дволиста
Вінички
Вовчий сон
Вовчуг
Водяна лілія
Водяний перець
Волошка сива
Волошки берегові
Вонюче зілля
Вонючка

Гадючник
Гармала
Гвоздика
Гвоздики
Гвоздики рябі
Гвоздики темночервоні
Гвоздикуваті
Гвоздичка
Гірчак пташиний
Глечики жовті
Глід

Глід зігнутоствовпиковий
Глід одноматочковий
Горицвіт весняний
Горілочка
Горішина
Горох журавлиний
Горошок
Горошок журавлиний
Горошок лісовий
Горошок чорний
Гребінник звичайний
Гречкуваті
Грицики
Грудний чай
Губоцвіті
Гусячі лапки

Денник
Дзенгель
Дивдерево
Дурман звичайний

Ефедра

Живокість
Жигавка
Жигалка
Жижавка
Жовтець гострий
Жовтий корінь
Жовток
Жовтцюваті

Залізняк
Зілля від задишки
Зілля від лихорадки
Зірки
Золотник
Зорька
Зубник
Зюзник

Іван-зілля

Калачикуваті
Калган

Калина
Калиточник
Квасець кінський
Кліворот
Конвалія
Конюшина
Конюшина альпійська
Конюшина біла
Конюшина польова
Конюшина середня
Конюшина рожева
Конюшина червона
Конюшина шведська
Конюшинка
Конюшник від жовтяниці
Корпус
Косарики
Коси
Косирки
Котики
Коточки
Кошикоцвіті
Кривавник
Кропива
Кропива велика
Кропива дрібненька
Кропива жалка
Кропива-жигавка
Кропивка
Кропивуваті
Кукурудака
Купина
Купина лікарська
Купина рясноцвіта

Лакричник
Лапчатка біла
Лататюваті
Латаття
Латаття біле
Латаття жовте
Ліліюваті
Ложечки
Ломіюваті
Ломоніс
Люльок

Мак
Мак опійний
Мак польовий
Мак-самосійка
Макуваті
Марилькуваті
Марпизи
Материнка

Маточник
Момич білий
Момич жовтий

Наголоватки
Нарцизи
Нарцис
Натягач

Огірочки
Огірочник
Окружкові
Оман заболоточник
Очиток
Очиток гострий

Паталожка
Патлачок
Певонія
Перелесник
Перчик
Півник
Півники
Півники болотяні
Півники жовті
Півникуваті
Півонія
Півонія лікарська
Плакун-трава
Плакунуваті
Подорожник
Порушник
Починочки
Пропасник
Пропуск
Проскурняк
П'ятипальник
П'ятирик
П'ятирник
П'ятисильник

Ракові шийки
Ребро
Різак
Родовик звичайний
Розмайрин лікарський
Розоцвіті
Розхідник

Святоянське зілля
Сердечник
Серпики
Серпоріз
Сіре зілля
Смовдь оленяча

Собача рожа
Сокирки
Сокирки польові
Сон-трава
Сосонка польова
Спинки
Сплавник
Спориш звичайний
Ставчак
Стародуб
Стародуб широколистий
Стручкові

Талабан
Товстолисті
Трилистник

Фіялка
Фіялка дивовижна
Фіялка мохната
Фіялкуваті
Фрибрик

Хвощ
Хвощ польовий

Хвощуваті
Хіновець, Хінове дерево
Хмелик польовий
Хрестоцвіті
Хрiниця-клоповник

Цап-зілля
Цапове зілля

Червичник
Черевички
Чорнозілля
Чорнокорiнь

Шпориш

Щавель
Щавель кінський
Щавель береговий
Щавель болотяний
Щавель купчастий
Щавель кучерявий
Щавель прибережний
Щавій кінський

N. OSSADTSCHA

THE MEDICAL PLANTS USED BY THE POPULAR MEDICINE OF UKRAINIA ON THE RIGHT SIDE OF THE DNEIPER

In this booklet will first be explained how in the last decades the interest in new plants increased in several countries e.g also in Ukrainia, and how new medical plants of the Ukrainian flora were introduced in medicine.

On the basis of the knowledge found by the author among the Ukrainian people on the right side of the Dnieper, the most important medical plants, the learning of which must be requested, are communicated here.

These medical plants are divided by the author on the basis of the therapeutic qualities into following groups:

I. Medicaments for the heart:

1. *Majanthemum bifolium* (L.) D. C. May-flower, May-Lily. *)
2. *Polygonatum officinale* All. Solomon's seal.
3. *Polygonatum multiflorum* (L.) All. Many flowered Lily of the Valley.
4. *Nymphaea alba* L. White Water Lily.
5. *Nuphar luteum* (L.) Sm. Yellow Water Lily.
6. *Sedum acre* L. Pepper-Crop.
7. *Viola hirta* L. Horse-violet.
8. *Viola mirabilis* L.
9. *Viola epipsila* Ledb.
10. *Viola Riviniana* Rehb.
11. *Stachys officinalis* (L.) Trev. Betony, Wood-Betony.
12. *Nicandra physaloides* (L.) Gaertn. Adam's apple.
13. *Cirsium rivulare* (Jacq) Link.

II. Styptic medicaments and medicaments against women's diseases:

1. *Equisetum arvense* L. Common Horsetail.
2. *Polygonum aviculare* L. Kootgras.
3. *Dianthus deltoides* L. Maiden-Pink.
4. *Dianthus Borbasii* Vand.
5. *Delphinium consolida* L. Branching.
6. *Paeonia officinalis* L. Paeony.
7. *Papaver rhoeas* L. Corn Poppy, cup rose.
8. *Geum urbanum* L. Avens root.
9. *Filipendula ulmaria* (L.) Maxim. Meadow-Sweet.
10. *Sanguisorba officinalis* L. Great Burnet.
11. *Trifolium strepens* Crantz. Hop-Trefoil.
12. *Trifolium arvense* L. Hare's foot.
13. *Trifolium repens* L. White Clover, White Trefoil.

*) The English names of plants are taken from the books No. 5 (АВНЕНКОВ Н.) and 43 (Hegi G.) of the bookregister.

14. *Trifolium elegans* Savi-Alsike-Clover.
15. *Trifolium medium* L. Meadow-Clover.
16. *Trifolium alpestre* L. Owl-headed Clover.

III. Medicaments against fever:

1. *Narcissus* sp. Narcissus.
2. *Ranunculus acer* L. Upright meadow crowfoot; *R. repens* L. Creeping butter-cup; *R. sceleratus* L. Celery-leaved Crowfoot; *R. Linqua* L. Great-Spear-Wort; *R. pseudobulbosus* Schur. *R. flammula* L. Lesser-Spear-Wort.
3. *Lepidium rudèrale* L. Pepperwort.
4. *Sedum acre* L. Wallpepper, Pepper Crop.
5. *Parnassia palustris* L. Grass of Parnassus.
6. *Peucedanum cervaria* (L.) Cuss. Hart's word.
7. *Pimpinella saxifraga* L. Burnet Saxifrage.

IV. Medicaments against nervous affections:

1. *Potentilla anserina* L. Silver-Weed, Goose Tansy.
2. *Potentilla argentea* L. Silver weed.
3. *Lathyrus niger* (L.) Bernh. Heath-Pea.
4. *Lathyrus silvester* L. Wood-Pea.
5. *Centaurea cyanus* L. Cornflower.
6. *Centaurea jacea* L. Rayed.

V. Medicaments against stomach and bowels diseases:

1. *Iris pseudacorus* L. Yellow Flag.
2. *Rumex confertus* Willd.
3. *Rumex hydrolapathum* Huds. Water dock.
4. *Rumex crispus* L. Curled dock.
5. *Potentilla anserina* L. Silver-Weed.
6. *Potentilla alba* L.
7. *Filipendula hexapetala* (L.) Gilib. Dropwort.
8. *Sanguisorba officinalis* L. Great burnet.
9. *Lythrum salicaria* L. Purple Loos strife.
10. *Laserpitium latifolium* L. White Gentian.
11. *Inula britannica* L. Inula, Scaewprt.

VI. Medicaments against diseases of the breathing:

1. *Urtica urens* L. Small nettle.
2. *Urtica dioica* L. Stinging, great nettle.
3. *Crataegus kyrtostyla* Fing. White Thorn.
4. *Crataegus monogyna* Jacq. Common Hawthorn.
5. *Lavatera thuringiaca* L. Tree Mallow.

The author emphasizes that the use of the above mentioned nearer species of one family of medical plants in the popular medicine against the same diseases finds an analogy in the relationship of news species of the botanic system and equal medical qualities on one side and the order of the plants in the botanic system according to their chemical qualitie on the other side. These relations were found for the first time by Friedrich Rochleder 1854 and later on Iwanoff and Nilow developped this theory.

N. OSSADTSCHA

DIE HEILPFLANZEN, WELCHE IN DER VOLKSMEDIZIN DER UKRAINE RECHTS DES DJNEPR VERWENDET WERDEN.

In dieser Abhandlung wird einleitend erklärt, wie in den letzten Jahrzehnten das Interesse an neuen Pflanzen in verschiedenen Staaten, z. B. auch in der Ukraine zugenommen hat und wie neue Heilpflanzen aus der heimischen Pflanzenwelt in die Medizin eingeführt wurden.

Auf Grund der Kenntnisse, die die Autorin selbst bei dem Ukrainischen Volk rechts des Dnepr gesammelt hat, teilt sie die wichtigsten Heilpflanzen mit, deren Erlernung gefordert werden muß.

Diese Heilpflanzen teilt die Verfasserin auf Grund der therapeutischen Eigenschaften in folgende Gruppen ein:

I. Herz-Arzneimittel:

1. *Majanthemum bifolium* (L.) D. C. Zweiblättrige Schattenblume.¹⁾
2. *Polygonatum officinale* (L.) All. Gemeine Weißwurz, Solomonssiegel.
3. *Polygonatum multiflorum* (L.) All. Vielblütige Weißwurz.
4. *Nymphaea alba* L. Weiße Seerose.
5. *Nuphar luteum* (L.) Sm. Gelbe Teichrose.
6. *Sedum acre* L. Scharfer Mauerpfeffer L.
7. *Viola hirta* L. Wiesen-Veilchen.
8. *Viola mirabilis* L. Wunderveilchen.
9. *Viola epipsila* Ledb. Sibirisches Moorveilchen.
10. *Viola Riviniana* Rchb. Hain-Veilchen.
11. *Stachys officinalis* (L.) Trev. Betonie, Zehrkrout.
12. *Nicandra physaloides* (L.) Gaertn. Giftbeere.
13. *Cirsium rivulare* (Jacq.) Link. Kratzdistel.

II. Blutstillende Mittel u. Arzneimittel für Frauenkrankheiten:

1. *Equisetum arvense* L. Ackerschachtelhalm.
2. *Polygonum aviculare* L. Vogel-Knöterich.
3. *Dianthus deltoides* L. Feldnogerl, Donnernelke.
4. *Dianthus Borbasii* Vand.
5. *Delphinium consolida* L. Acker-Rittesporn.
6. *Paeonia officinalis* L. Echte Pfingstrose.
7. *Papaver rhoeas* L. Feuer-Mohn.
8. *Geum urbanum* L. Echte Nelkenwurz.
9. *Filipendula ulmaria* (L.) Maxim. Mädesüß.
10. *Sanguisorba officinalis* (L.) Großer Wiesenknopf.
11. *Trifolium strepens* Crantz. Gold-Klee.
12. *Trifolium arvense* L. Hasenklee.
13. *Trifolium repens* L. Weißklee.

¹⁾ Die deutschen Benennungen der Pflanzen sind aus den Büchern Nr. 5 (Анненков, Н.) und 43 (Hegi, G.) des Literaturverzeichnisses.

14. *Trifolium elegans* Savi. Schweden-Klee.
15. *Trifolium medium* L. Mittlerer Klee.
16. *Trifolium alpestre* L. Voralpen-Klee, Wald-Klee.

III. Arzneimittel gegen Fieber:

1. *Narcissus* sp. Narzisse.
2. *Ranunculus acer* L. Scharfer Hahnenfuß; *R. repens* L. Kriechender Hahnenfuß; *R. sceleratus* L. Gifthahnenfuß; *R. lingua* L. Großer Hahnenfuß; *R. pseudobulbosus* Schur.
3. *Lepidium ruderale* L. Wanzen-Kresse.
4. *Sedum acre* L. Scharfer Mauerpfeffer.
5. *Parnassia palustris* L. Studentenröschen, Sumpferzblatt.
6. *Peucedanum cervaria* (L.) Cuss. Hirschwurz.
7. *Pimpinella saxifraga* L. Kleine Bibernelle.

IV. Arzneimittel gegen Nervenkrankheiten:

1. *Potentilla anserina* L. Gänserich.
2. *Potentilla argentea* L. Silber-Fingerkraut.
3. *Lathyrus niger* (L.) Bernh. Dunkle Walderbse.
4. *Lathyrus silvestris* L. Wilde Kicher.
5. *Centaurea cyanus* L. Kornblume.
6. *Centaurea jacea* L. Gemeine Flockenblume.

V. Arzneimittel gegen Magen- und Darmkrankheiten:

1. *Iris pseudacorus* L. Gelbe Schwertlilie.
2. *Rumex confertus* Willd.
3. *Rumex hydrolapathum* Huds. Flußampfer.
4. *Rumex crispus* L. Krauserer Ampfer.
5. *Potentilla anserina* L. Gänserich.
6. *Potentilla alba* L. Weißes o. lupinenblättriges Fingerkraut.
7. *Filipendula hexapetala* (L.) Gilib. Knollen-Rüsterstaude.
8. *Sanguisorba officinalis* L. Großer Wiesenknopf.
9. *Lythrum salicaria* L. Blut-Weiderich.
10. *Laserpitium latifolium* L. Breites Laserkraut.
11. *Inula britannica* L. Wiesen-Plant.

VI. Arzneimittel gegen Krankheiten der Atmungsorgane:

1. *Urtica urens* L. Kleiue Brennessel.
2. *Urtica dioica* L. Große Brennessel.
3. *Crataegus kyrtostyla* Fing. Weißdorn.
4. *Crataegus monogyna* Jacq. Stumpfgellapter Weißdorn.
5. *Lavatera thuringiaca* L. Thüringer Strauchpappel.

Die Autorin betont, daß die Verwendung der oben genannten näheren Arten einer Gattung der Heilpflanzen in der Volksmedizin gegen dieselben Krankheiten eine Analogie darstellt zur Verwandtschaft naher Arten des botanischen Systems und gleicher Heileigenschaften einerseits und zur Einordnung der Pflanzen im botanischen System nach ihren chemischen Eigenschaften andererseits. Diese Zusammenhänge hat zum ersten Mal Friedrich Rochleder 1854 festgestellt und später haben Iwanoff und Nilow diese Lehre weiterentwickelt.

З М І С Т

1. Вступ	3
2. Група рослин за їх терапевтичною дією:	
I. Група серцевих засобів.	6
II. Група кровоспинних і маткових засобів.	10
III. Група протипропасничних засобів.	15
IV. Група рослин, що їх уживають при нервових захворюваннях.	17
V. Група шлункових засобів.	19
VI. Група засобів, що їх уживають при хворобах органів дихання.	22
3. Пояснення скорочених назв місцевостей.	25
4. Список використаної літератури.	26
5. Показник латинських назв рослин.	29
6. Показник українських назв рослин.	31

Друкарня А. Білоуса, Augsburg, Frauentorstr. 49.